

УДК 811.161.2 (075.8)

**ПІДРУЧНИК З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ДЛЯ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ
(ДОВУЗІВСЬКА ПІДГОТОВКА В МОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ)**

2005 р., М.В. Луцюк

*кандидат педагогічних наук, професор
Національного авіаційного університету*

Надання українській мові статусу державної актуалізувало проблему навчання іноземців мові з метою їх найшвидшої соціалізації в Україні та вільного включення в навчальний процес на перших курсах українських вищих навчальних закладів нарівні з носіями мови.

Незаперечним є той факт, що центральне місце у практиці навчання іноземній (українській) мові посідають навчальні матеріали. Між тим на сьогоднішній момент в Україні (та й у світі) не існує підручників з української мови як іноземної (УМІ), які б, принаймні, певною мірою відповідали сучасним світовим стандартам щодо цілей навчання, котрі вимагають обов'язкового врахування, з одного боку, соціального замовлення (потреб суспільства та експектації студентів), а з іншого боку комунікативних потреб студентів, що належить до сфери практичного використання мови.

Проблему дослідження сформульовано як визначення методичного інструментарію організації роботи студентів з підручником з української мови для студентів-іноземців у процесі довузівської підготовки в мовному середовищі, що дасть змогу посилити процесуальну сторону опанування мовних знань і формування способів здобуття інформації.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показав, що у різні часи встановленню методологічної сутності підготовки студентів присвячували свої дослідження знані зарубіжні та українські вчені філософи, психологи, педагоги, дидакти:

- загальній теорії людської діяльності (Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, І.П. Павлов, І.М. Сеченов);
- концепції навчальної діяльності (С.І. Болтівець, М.І. Дяченко, В.В. Давидов, І.Я. Лернер, В.О. Моляко);
- теорії модернізації сучасної освіти (І.А. Зязюн, О.С. Падалка, О.М. Пехота, А.С. Нісімчук, С.В. Страшко);
- концепції особистісно орієнтованого навчання (В.І. Андреев, О.Г. Балл, І.Д. Бех, В.А. Семиченко, О.Я. Савченко, О.В. Киричук, І.С. Якиманська, О.Г. Ярошенко);
- теорії ефективності, інтенсифікації й оптимізації педагогічного процесу (Є.П. Голобородько, В.П. Беспалько, Ю.К. Бабанський, Л.В. Занков,

С.Я. Батишев, В.О. Сластьонін., І.П. Радченко, Н.А. Половнікова тощо).

Дослідження даної проблеми здійснювалося з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації, освітніх тенденцій у вітчизняній і зарубіжній вищій освіті, попередніх спроб у теорії та практиці удосконалювати систему освіти, навчально-виховний процес в умовах вищих навчальних закладів.

Саме останні законодавчі документи (Закон України “Про вищу освіту”(2002), Концепція педагогічної освіти (1998), Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті (2001) визначають зміст педагогічної освіти та шляхи її реформування відповідно до сучасних потреб освіти визначилися основні категорії у загальній понятійній системі розглянутої сфери, їхній взаємозв'язок із корелюючими поняттями – удосконалення, реформування, оптимізація й інтенсифікація, ефективність, якість навчання, технології навчання.

Мета нашої публікації полягає в науковому обґрунтуванні ідеї розуміння підручника з української мови для студентів-іноземців у процесі довузівської підготовки в мовному середовищі як найважливішого засобу організації інтерактивного навчання мови, за допомогою якого можна:

- посилювати процесуальну сторону навчання;
- мотивувати навчально-пізнавальну діяльність студентів;
- підвищувати навчальні досягнення студентів;
- розвивати розумові та творчі здібності студентів;
- стимулювати самоосвітню діяльність.

Сучасна ситуація в навчанні УМІ характеризується розривом між цілями і результатами навчального процесу. Цілями проголошуються практичні (тобто комунікативні) вміння студентів, а стійкі результати досягаються у сфері передкомунікативних (мовних і мовленнєвих) умінь, безвідносних до потреб суспільства та інтересів студентів.

Наявні підручники з УМІ і, побудовані на їх базі, навчальні курси забезпечують мовну компетенцію (студенти вміють описувати речення в термінах синтаксису, а також ілюструвати прикладами синтаксичні конструкції та формо- чи словотвірні моделі) і мовленнєву компетенцію (студенти розуміють речення-зразки і вміють будувати речення-аналоги за зразками). Однак ці підручники і навчальні курси не забезпечують комунікативної компетенції – студентам важко вирішувати засобами української мови нагальні завдання спілкування.

Ефективним способом подолання розриву між комунікативними цілями та передкомунікативними результатами навчання уявляється побудова навчальних матеріалів з УМІ послідовно комунікативного типу, конструювання яких вимагає ретельної лінгвостатистичної та методичної роботи, до якої належать:

- методика визначення і формулювання цілей навчання;

- каталоги сфер, тем та ситуацій спілкування;
- текстотека та типологія навчальних текстів;
- лексико-граматичний та словотвірний мінімум, що покриває текстотеку і вербалізує цілі навчання;
- типологія вправ та завдань;
- типова структура уроку;
- засоби контролю і тестування.

В основу такої моделі навчання доцільно покласти технологію стилістично диференційованого навчання іноземній мові, яка базується на тому, що мовне середовище є стилістично диференційованою системою, всі підсистеми якої (субмови) характеризуються певною вибірковістю лексики та структур, а отже доцільно при виборі та систематизації навчальних матеріалів рухатись від субмов до структурування загальної мовної бази [4]. Це, в свою чергу, вимагає відбору шляхом всебічної експертної оцінки текстових масивів сучасної української мови:

- соціально-побутового;
- соціально-культурного;
- наукового (профілі: технічний, природничий, економічний, гуманітарний, медико-біологічний, філологічний).

Науковий аналіз фактів лінгвостатистичного відбору текстового матеріалу дозволить вибудувати навчальний комплекс (а отже і навчальний курс) з УМІ для основних профілів навчання, необхідний і достатній для реалізації моделі випускника, яка б відповідала вимогам стартових показників першого курсу вузу того чи іншого профілю навчання [3].

Процес навчання за пропонованою технологією розглядається з позицій системно-діяльніцького підходу і трактується як складна динамічна система, що вимагає застосування сучасних методів аналізу: моделювання (цілей навчання), лінгвостатистики, алгоритмізації.

Суттєва перебудова основ сучасної методики полягає перш за все в переорієнтуванні цілей навчання на безпосередні комунікативні потреби студентів і адаптації з цією метою принципів і методів лінгвістики, психології, теорії навчання та інших суміжних дисциплін, тобто послідовний функціоналізм у навчанні. Сучасна методика плюралістична: традиційні протиставлення типу “свідомість – імітативність”, “опора на рідну мову – безперекладне навчання” – звільняють місце для об’єктивних прийомів навчання в тих чи інших сферах комунікації.

Формування банків даних необхідно включає функціональні, змістові і формальні мінімуми, тобто власне опис результатів об’єктивації відбору текстових масивів різної стильової спрямованості, в яких представлено цілі і зміст навчальних матеріалів у формі вибірки із наступної системи функціональних та формальних мінімумів:

1. Номенклатура стандартних мовленнєвих дій – список найбільш актуальних мовленнєвих інтенцій (спонукань до мовленнєвих дій) і стереотипів, котрі ці інтенції вербалізують.
2. Змістові мінімуми:
 - а) каталог фраз мовленнєвого етикету;
 - б) текстотека кодифікованих форм мовлення;
 - в) типологія жанрів мовлення, лексико-граматичний мінімум, що його покриває і текстотека зразків;
 - г) каталог навчальних ситуацій, лексико-граматичний мінімум, що його покриває і текстотека зразків;
 - ґ) каталог навчальних тем, лексико-граматичний мінімум, що його покриває і текстотека зразків;
3. Формальні мінімуми:
 - а) типологія і картотека вправ за видами і підвидами мовленнєвої діяльності;
 - б) довідник з граматики;
 - в) навчальний словник;
 - г) збірники тестів.

Сукупність перерахованих матеріалів забезпечить повною інформацією для створення навчального комплексу, адже методист матиме багатомірну модель субмов, які включатимуть в себе: частотно-рангову модель, частотно-розподільну модель, тематичну модель лексики, словотвірну модель, словозмінну модель, модель сполучуваності лексики, модель бінарності лексики, опис синтаксису речень, модель логіко-структурного тексту [2].

До складу навчального комплексу “Основа” входять:

- підручник з української мови (вступно-фонетичний та вступно-граматичний курси);
- збірник вправ з української мови (відмінково-прийменникова система);
- граматичні таблиці з української мови;
- багатомовний словник;
- посібник з лінгвокраїнознавства “Знайомтесь: Україна”;
- збірник текстів для домашнього читання;
- вступно-предметні курси для різних профілів навчання (інженерно-технічного: математика, фізика, креслення; гуманітарного: історія України, географія, основи психології; медико-біологічного: хімія, біологія, анатомія людини; економічного: економіка, економічна географія; філологічного: вступ до мовознавства, вступ до літературознавства тощо).

Перші шість частин комплексу реалізують комунікативний мінімум соціально-побутової та соціально-культурної сфер спілкування і розраховані на весь період навчання іноземних студентів підготовчих факультетів.

Остання, сьома частина, реалізує комунікативний мінімум мов дисциплін, що необхідні і достатні для вивчення спеціальних предметів на підготовчому факультеті.

У методичному аспекті комплекс відображає останні наукові досягнення в області теорії мовленнєвої діяльності і пропонує взаємопов'язане навчання чотирьом її видам на базі науково відібраних мовних одиниць [1].

У комплексі реалізуються дві структури уроку відповідно до етапу навчання (початковий та середній етапи). Перша структура (початковий етап) має таку послідовність:

- 1) подання та семантизація лексико-граматичних одиниць для мимовільного розуміння;
- 2) формально-граматичне пред'явлення та активізація основних мовленнєвих зразків уроку з метою їх усвідомлення на рівні навичок;
- 3) стереотипи спілкування як реалізація реальної інтерактивної діяльності;
- 4) автоматизація мовних одиниць від етапу спостереження через аналіз до їх синтезу.

Другий та четвертий етапи включають у себе змодульовані навчальні тексти, мовні одиниці яких шляхом достатньої кількості повторень забезпечують вихід у спілкування.

Друга структура (середній етап) має таку послідовність:

- 1) семантизація лексичних одиниць, що включає в себе елементи самостійної роботи (пошук нових слів у словнику, відмінювання дієслів за аналогією, формування мовної здогадки за допомогою семантики частин слова тощо);
- 2) діалогічне та полілогічне мовлення в нестандартних ситуаціях, що має за мету формування мотивації до інтерактивного спілкування в мовному середовищі, а також трансфер в інші ситуації;
- 3) функціонально-граматичне пред'явлення та активізація граматичних тем уроку в надлишковому спектрі значень з наданням вибору з метою формування індивідуального мовного стандарту;
- 4) активізація мовних одиниць від рівня навичок до рівня вмінь з метою формування елементів ініціативного мовлення.

Третій та четвертий етапи включають змодульовані навчальні та адаптовані типові тексти, які дозволяють екстраполяцію за структурою та за змістом.

Отже, у межах навчального курсу іноземній мові неможливо навчити і

навчитися цій мові “взагалі”, але можливо оволодіти її фрагментами – доцільно побудованій і тому дієвій підсистемі цієї мови. Побудова такої функціональної підсистеми здійснюється в три етапи: спочатку фіксується обсяг кінцевих знань, якими хоче чи повинен оволодіти студент; потім здійснюється відбір, мінімізація та дозування фактографічного матеріалу, що покриває повністю і надлишково сферу цільової комунікації, і тільки після цього вибирається стратегія навчання – сукупність навчальних дій, виконання яких веде до трансформації мовленнєвих умінь і навичок у комунікативній компетенції. Підручник з української мови для студентів-іноземців у процесі довузівської підготовки в мовному середовищі є найважливішим засобом організації інтерактивного навчання мови. Набір підсумкових комунікативних навичок є вирішальним критерієм відбору, розподілу, презентації, закріплення і контролю змісту навчання і його стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Луцюк М. В.* Реалізація цілісної моделі навчання в навчальному комплексі з української мови як іноземної // *Нагальні проблеми вивчення авіаційної термінології.* – К., 1999. – С. 34-37.
2. *Луцюк М.В.* Стилiстична диференцiацiя у навчаннi українськiй мовi iноземцiв // *Гуманiтарна освiта в технiчних вищих навчальних закладах: Зб-к наук. праць.* – 2003. – Вип. 5. – С. 117-124.
3. *Луцюк М.В., Кiраль С.С.* Управлiння процесом навчання українськiй мовi iноземцiв // *Гуманiтарна освiта в технiчному унiверситетi: проблеми та перспективи.* – К., 2001. – С. 157-160.
4. *Макарова Г.И.* Управление процессом обучения русскому языку как иностранному: Дис. ... д-ра пед. наук. – М., 1987. – 380 с.